

Barbara Danowska-Prokop

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Ekonomii
barbara.danowska-prokop@ue.katowice.pl

WOLNOŚĆ VERSUS PAŃSTWO W ROZWAŻANIACH SOCJALISTÓW UTOPIJNYCH

Streszczenie: Elementarnym filarem liberalnego porządku społeczno-ekonomicznego jest wolność. Właściwie pojmowana wolność determinuje nie tylko stosunki społeczno-polityczne (organizację społeczeństwa i państwa), ale i ekonomiczne. W sensie ekonomicznym wolność z jednej strony kształtuje stosunki własnościowe (określa relacje między dobrem jednostki a ogółem, kształtuje warunki podziału), a z drugiej determinuje zakres swobody jednostki w gospodarce (swobody wymiany oraz konkurencji) z uwzględnieniem relacji z państwem. Zdefiniowana w ten sposób wolność rodzi zarówno pozytywne, jak i negatywne efekty, a więc prowokuje do dyskusji i zachęca do formułowania alternatywnych koncepcji (często o zabarwieniu idealnym) określających relacje między wolnością (wolnością jednostki w zakresie posiadania i dysponowania własnością) a prawami i obowiązkami państwa.

Słowa kluczowe: wolność, państwo, socjalizm utopijny.

JEL Classification: B14, B24.

Wprowadzenie

Problem wolności znajduje się w centrum zainteresowań „od zawsze”, przy czym nowego wymiaru nabrał wraz z narodzinami filozofii. Przedstawiciele poszczególnych epok, uwzględniając specyfikę społeczno-polityczno-ekonomiczną i religijno-filozoficzną, w odmienny sposób podchodzili do problemu wolności, w tym wolności w zakresie posiadania i działania oraz manifestowania swoich uczuć, poglądów oraz przekonań politycznych i religijnych.

Kategoria wolności nabrała szczególnego znaczenia w dobie oświecenia, bowiem oświeceniowa wizja wolności (wyrastająca z filozofii racjonalizmu, empiryzmu oraz utylitaryzmu) na nowo definiowała państwo i dlatego rodziła dwojakie postawy: po pierwsze egoistyczno-indywidualistyczne (cechuje poczynania liberalnych jednostek gospodarujących, kierujących się motywem indywidualnych korzyści), po drugie altruistyczno-społeczne (skłaniają jednostki gospodarujące do działania na rzecz dobra ogółu i upowszechnienia dobrobytu).

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie krytycznego stosunku przedstawicieli socjalizmu utopijnego do problemu wolności, w tym wolności posiadania, ale z uwzględnieniem relacji wolność a państwo.

1. Wolność – wolność posiadania w rozważaniach francuskich i angielskich socjalistów utopijnych

Przedstawiciele francuskiego i angielskiego socjalizmu utopijnego, w tym: Claude Henri Saint-Simon, Marie Charles Fourier, Pierre Proudhon i Robert Owen, interesowali się problemem wolności także w kontekście wolności posiadania. Według nich nieskrępowana wolność posiadania (prywatna własność) rodziła zarówno pozytywne, jak i negatywne następstwa: z jednej strony przyczyniała się do rozkwitu wolnej konkurencji i maksymalizacji indywidualnych korzyści, a z drugiej zaostrzała rywalizację między producentami i w ten sposób przyczyniała się do unieszczęśliwiania pracowników najemnych.

Saint-Simon, prezentując swój stosunek do rodzącego się we Francji kapitalizmu (demokracji liberalnej), zajmuje się problemem wolności, którą ściśle powiązał z wolnością posiadania, czyli z istnieniem prywatnej własności. W rozważaniach Saint-Simona wolność posiadania była uzależniona od zmieniających się warunków cywilizacyjnych (na pewnych etapach rozwoju społeczno-gospodarczego dopuszczał istnienie prywatnej własności). Jednak w realiach gospodarki kapitalistycznej wolność posiadania wiązała się z narastaniem jej negatywnych następstw w postaci: zaostrzenia konkurencji i pogoni za zyskiem, przyspieszonej koncentracji kapitału i produkcji (rozwijająca się produkcja fabryczna nieuchronnie prowadziła do ruiny produkcji drobnotowarowej na wsi oraz w mieście), masowego bezrobocia i pogłębiających się nierówności dochodowych oraz majątkowych w społeczeństwie, a wreszcie do kryzysów nadprodukcji [Danowska-Prokop, 2016, s. 109-113].

Saint-Simon, koncentrując się na negatywnych następstwach rozwoju wolności posiadania w kapitalizmie, opracował alternatywny program (w duchu

czysto idealistycznym i altruistycznym) przebudowy społeczeństwa w duchu industrialnym (przemysłowym). Myśl ta znajduje potwierdzenie w następujących słowach Saint-Simona: „Głównymi zadaniami filozofów jest opracowanie dla swojej epoki najlepszego systemu organizacji społecznej, pobudzenie do przyjęcia go przez rządzonych i rządzących, ulepszenie go do najlepszego możliwego stopnia” [Saint-Simon, 1968, t. 2, s. 601-602]. Zgodnie z zapisami swego programu, w społeczeństwie industrialnym wiodącą rolę odgrywali naukowcy oraz przemysłowcy, przy czym obie grupy społeczne ściśle ze sobą współdziałały (tylko harmonijna współpraca obu grup gwarantowała optymalne warunki działania i optymalny poziom zaspokojenia potrzeb ogółu społeczeństwa) i w ten sposób przysparzały powszechnego bogactwa. „Wszyscy ludzie (...) będą się uważali za robotników jednego warsztatu. (...) Na każdego nałożony został obowiązek nieustannego poświęcenia swych sił dla pożytku ludzkości” [Saint-Simon, 1968, t. 1, s. 55].

Problemem wolności posiadania zainteresował się także Fourier, przy czym koncentrował on swą uwagę na negatywnych następstwach dojmującej prywatnej własności: „Państwo jest to organizacja władzy nad biedakiem skierowana swym ostrzem przeciwko jego interesom. Klasa ubogich jest całkowicie pozbawiona wolności politycznej i społecznej, która jest udziałem nielicznej mniejszości ludzi posiadających bogactwo. Stałą cechą cywilizacji jest tyrania własności prywatnej nad masami” [Wołgin, 1989, s. 170]. Liberalna zasada nieograniczonej wolności w zakresie indywidualnego posiadania i nieskrępowanej konkurencji z jednej strony przyczyniała się zatem do marginalizowania rangi pracy fizycznej w społeczeństwie: „(...) gdyby lud nie był głodny, przestałby pracować, gdyby nie był utrzymywany w korbach przez szubienice zniszczyłby natychmiast cały ten gmach społeczny” [Lipiński, 1968, s. 454-455], a z drugiej zachęcała do irracjonalnych wyborów przedsiębiorców i w konsekwencji powszechnej nędzy: „Industrializm (...) jest to mania produkowania bezładnego, bez zapewnienia proporcjonalnego podziału, bez żadnej gwarancji dla wytwórcy i robotnika dotyczącej jego udziału we wzroście bogactwa. (...) Okolice uprzemysłowione mają więcej żebraków niż regiony niedotknięte przez ten rodzaj postępu” [Lipiński, 1968, s. 454].

Kwestia wolności, w tym wolności posiadania, zainteresowała także Proudhona. Skoncentrował on swą uwagę przede wszystkim na problemie sprzeczności pojawiających się między prywatną własnością środków produkcji a potrzebą wolności. Analizując powyższy problem, głosił pogląd, że omawiana sprzeczność ujawnia się dopiero w warunkach rozwiniętej gospodarki kapitalistycznej, bowiem wyzysk (kradzież lub przywłaszczenie wartości) staje się źródłem do-

chodów pochodzących z prywatnej własności (zysku, procentu i renty gruntowej). Na tej podstawie doszedł do wniosku, że prywatna własność krępuje wolność człowieka i dlatego w imię dobra ludzkości oraz jej wolności w miejsce własności indywidualnej powinna pojawić się własność kolektywna [Stankiewicz, 2007, s. 225].

W Anglii problemem wolności i wolności posiadania zajął się Robert Owen. Z jednej strony odrzucił kapitalistyczno-liberalną organizację społeczeństwa i państwa, a z drugiej zaproponował alternatywną wizję porządku społeczno-ekonomicznego. W swej wizji zanegował prawo wolności posiadania (prywatnej własności), a więc i kapitalistyczne stosunki produkcji. „Człowiek w ciągu pół wieku zwiększył dwudziestokrotnie zdolność wytwarzania, ale równocześnie zadał społeczeństwu ciosy, które górują nad dobroczynnymi skutkami. Stworzono wielkie bogactwa nielicznych osób, przekształcając masy w niewolników” [Owen, 1948, s. 177].

Owen, krytykując kapitalizm oraz instytucję prywatnej własności za wysoki i masowy bezrobocie, za biedę i postępujący proces pauperyzacji, za wolną konkurencją i przyspieszony proces koncentracji kapitału, opowiadał się za uspołecznieniem własności. Niechęć Owena do kapitalistycznej rzeczywistości przebija się w słowach: „Przedsiębiorca uważa robotnika tylko za narzędzie zysku, robotnicy zaś ordynarniej. (...) Zastosowanie maszyn doprowadziło do pracy robotnika ponad przeciążone siły. Ludzi ubogich ograbiono z czasu, wpędzono w nałóg pijaństwa. (...) Robotnik żyje dzisiaj w warunkach o wiele gorszych niż niewolnik w starożytności. Zmuszamy dzieci i miliony dorosłych, aby pracowały niemal całą dobę” [Owen, 1948, s. 177]. Według Owena kapitalistyczne stosunki produkcji generowały niewłaściwy układ społeczny, który w sposób oczywisty przyczyniał się narastania konfliktów społecznych i ograniczania sfery wolności.

W rozważaniach Owena alternatywą dla porządku kapitalistycznego jest kooperatywa produkcyjno-konsumpcyjna, oparta na wspólnej własności i na systemie dyrektyw. W owenowskiej kooperatywie zasada indywidualizmu i motyw zysku ustępują miejsca zasadzie współwłasności i współdziałania. Zgodnie z zasadą współdziałania wszyscy świadczą usługę pracy, dzięki czemu zanika tradycyjny podział na robotników i przedsiębiorców – pojawia się społeczeństwo bezklasowe, w którym podział wytwarzanego bogactwa następuje na podstawie zasady równości i sprawiedliwości. Zatem: „Człowiek przestaje być bezmyślną maszyną, a zamiast chorowitego specjalisty od koniuszków szpilek (...) powstała klasa robotników sprawnych, świadomych i bystrych” [Owen, 1948, s. 210].

Socjaliści utopijni, negując kapitalistyczną wolność, w tym wolność posiadania, proponowali alternatywną wizję świata (systemu gospodarczego), w ramach której zasady kolektywizmu i współwłasności definiowały jednocześnie granice wolności indywidualnej oraz strzegły harmonii społecznej (sprawiedliwego i równego podziału wytwarzanego bogactwa).

2. Państwo w oczach socjalistów utopijnych

W opinii utopistów liberalne państwo miało charakter klasowy i strzegło interesów społeczno-ekonomicznych klasy rządzącej. Tak zdefiniowane państwo nie ingerowało w sferę realną i ograniczało swą aktywność wyłącznie do tworzenia norm prawnych chroniących wolną konkurencję i prywatną własność.

Francuscy i angielscy utopiści łączyli podejście ekonomiczne oraz społeczne, a ponadto wierzyli w potęgę rozumu ludzkiego (Saint-Simon głosił pogląd, że systemy społeczno-ekonomiczne powstają w efekcie działania praw postępu ludzkiego rozumu i dlatego krytycznie odnosił się do przeżytków feudalizmu), w postęp naukowo-techniczny oraz w nieograniczone możliwości samorozwoju człowieka i nauki (postęp w nauce wyznaczał nowe trendy w rozwoju ludzkości). Dlatego też odrzucając obowiązujący porządek, tworzyli utopijne wizje ustrojowe [Wołgin, 1989, s. 58-60, 96-99; Heilbroner, 1993, s. 93; Spychalski, 2002, s. 153; Salami, 2010, s. 1-9].

Saint-Simon powraca do renesansowych wizji idealnego państwa działającego dla dobra i w interesie wszystkich obywateli. Zgodnie z tą wizją, idealne państwo charakteryzowało się doskonałym ustrojem społeczno-gospodarczo-politycznym oraz bezklasowym (bezkonfliktowym) społeczeństwem. Na tej podstawie Saint-Simon rozwija własną wizję państwa idealnego – państwa industrialnego, co znajduje potwierdzenie w następujących słowach: „Najlepszą organizacją społeczną jest ta (...), która umożliwia najważniejsze odkrycia i najwyższy rozwój cywilizacji i oświaty” [Saint-Simon, 1968, t. 2, s. 604]. Według Saint-Simona zreorganizowane społeczeństwo oraz państwo „dostroją” się do nowych realiów życia społeczno-ekonomicznego i politycznego, postępującej industrializacji oraz rosnącej potrzeby wolności (rosnącej potrzeby zredukowania do niezbędnego minimum wolności posiadania). „System industrialny najmniej wymaga rządzenia ludźmi, ponieważ w systemie, którego bezpośrednim celem jest dobro większości, nie ma potrzeby zużywania energii na utrzymanie władzy nad tą większością, która nie jest już wrogiem istniejącego ładu” [Saint-Simon, 1968, t. 1, s. 288]. W zreorganizowanym państwie i w społeczeństwie

występuje ściśle zespolenie pierwiastka duchowego z pierwiastkiem świeckim, przy czym pierwiastek duchowy reprezentuje Akademia Nauk (instytucja zrzeszająca przedstawicieli różnych nauk), a pierwiastek świecki Rada Industrialistów (instytucja zrzeszająca przedsiębiorców, finansistów, rolników, kupców i pracowników najemnych). Obie wyżej wymienione instytucje, piastując pełnię władzy, definiowały zadania stojące przed państwem oraz określały granice wolności.

Podążając dalej tym tokiem rozumowania, Saint-Simon doszedł do wniosku, że w nowych realiach polityczno-społeczno-ekonomicznych pojawia się przymus przedefiniowania idei wolności (mówił o wolności w aspekcie duchowym, a nie ekonomicznym i społeczno-politycznym). Według Saint-Simona wolność rozumiana w duchu oświeceniowym (obejmująca wszelkie aspekty życia ludzkiego) może utrudniać proces budowy nowego ładu, bowiem w swej istocie jest ideą pustą, niekryjącą w sobie poważnych treści. Wolność odpowiadała jedynie potrzebom przejściowego okresu rozkładu starego porządku. Odrzucając zatem tradycyjne pojmowanie ładu społeczno-politycznego, pisze: „Celem ustroju społecznego powinno być możliwie najlepsze zastosowanie – ku zaspokojeniu potrzeb ludzkich – umiejętności osiągniętych w dziedzinach nauk, sztuk i rzemiosła, (...) słowem, jak najkorzystniejsze powiązanie ze sobą wszelkich prac szczegółowych z zakresu nauki, sztuki i rzemiosła” [Saint-Simon, 1968, t. 1, s. 330]. Nadrzędnym celem reorganizacji państwa oraz społeczeństwa nie jest wcielanie w życie idei powszechnej wolności w duchu oświeceniowym, ale jak najlepsze zaspokajanie potrzeb ludzkich i upowszechnienie dobrobytu. Tak sprecyzowany cel wymuszał na państwie wkroczenie w sferę gospodarczą i społeczną poprzez: wspomaganie procesu uprzemysłowienia, organizację produkcji, centralne planowanie i kształtowanie warunków funkcjonowania rynku pracy, zatem: „(...) istnienie ogólnego planu gospodarki stanowi cechę, która najostrej odróżnia nowy system od anarchii gospodarczej charakterystycznej dla ustroju kapitalistycznego” [Wołgin, 1989, s. 206].

Równie krytyczny stosunek do oświeceniowej koncepcji wolności i do kapitalistycznej koncepcji państwa prezentował Fourier. Odrzucał on historycznie ukształtowane instytucje społeczne i polityczne. „Niedoskonałość porządków historycznych to rezultat niedoskonałości rozumu. (...) Trzeba wynaleźć ustrój społeczny oparty na przyciąganiu. Bez odkrycia lub wynalezienia kodeksu społecznego niepodobna wyjść z istniejącego chaosu” [Wołgin, 1968, s. 146-147]. Według Fouriera wolność nieograniczonego posiadania, wolna konkurencja, zasada indywidualizmu i motyw indywidualnego zysku uosabiały wszystkie niedomagania panującego porządku. Zatem: „Wolność ekonomiczna przyniosła

robotnikom pogorszenie położenia, skazując ich pośrednio na niewolnictwo, z którego chcieli się wyzwolić. W okresie tzw. cywilizacji nędza wypływa z samego nadmiaru bogactwa” [Lipiński, 1968, s. 545]. Dlatego też rozczarowany kapitalistyczną rzeczywistością, panującymi stosunkami własnościowymi oraz nieskutecznym państwem, zaproponował organizację państwa i społeczeństwa w duchu industrialnym.

Fourierowska wizja nowego ustroju opierała się na idei oddolnej organizacji społeczeństwa, czyli na wolnych stowarzyszeniach konsumpcyjno-produkcyjnych, tzw. falangach. Członkowie falang, opierając się na zasadach dobrowolności i sprawiedliwości, współdecydowali o wielkości produkcji i jej strukturze, o ilości i jakości wydatkowanej pracy, a także o podziale pracy. Dzięki współdziałaniu i współposiadaniu między członkami w falandze panowała równość majątkowa i dochodowa, a to z kolei usuwało źródło niesprawiedliwości i „zredukowanej” wolności [Orsetti, 1927, s. 15-32].

Owen, odrzucając kapitalistyczny porządek, w tym kapitalistyczny system produkcji oraz liberalną koncepcję wolności, zaproponował alternatywną wizję bezkonfliktowego społeczeństwa i zmodernizowanego państwa. „Fałszywe wyobrażenia o naturze człowieka są przyczyną moralnego zła i sprzecznego z naturą porządku społecznego” [Owen, 1948, s. 298]. Według Owena kapitalistyczne stosunki produkcji oparte na prywatnej własności z jednej strony podsycaly antagonizmy społeczne oraz krępowały wolność szerokich mas, a z drugiej wynosiły na piedestał grupy uprzywilejowane. Pogląd ten znajduje potwierdzenie w następujących słowach: „(...) cierpienia, jakie przeżywa społeczeństwo, są skutkiem błędnych pojęć naszych przodków, ignorancji zarówno rządzących, jak rządzonych. Ignorancja i błędne pojęcia są źródłem wszelkiego zła, rozum i wiedza zaś to źródło szczęścia” [Owen, 1948, s. 112]. W warunkach zatem kapitalistycznych, przy zredukowanej do minimum wolności szerokich mas, nie można było urzeczywistnić smithowskiej wizji powszechnego bogactwa i sprawiedliwości.

Owenowska wizja nowego ładu zakładała odejście od liberalnego pojmowania wolności i optowała za likwidacją prywatnej własności środków produkcji, gdyż: po pierwsze przyczyniała się do wyczerpania, nieetycznych zachowań, przestępczości, a więc była źródłem wszelkich nieszczęść nękających ówczesną ludność, po drugie była sztucznym prawem, sprzecznym z naturalnymi prawami przyrody (porządkiem naturalnym) i rozumu [Heywood, 2007, s. 118-120].

Owen, negując kapitalistyczne realia życia politycznego i społeczno-ekonomicznego, mówił: „Możliwe są trzy wyjścia z istniejącego kryzysu: albo należy zrezygnować z maszyn, albo zbędni robotnicy muszą wymrzeć, albo

powinno się tak zreorganizować społeczeństwo, aby biedni i bezrobotni mieli zapewnione korzystne zajęcia, przy czym mechanizm musiałby ułatwiać, a nie zastępować ich pracę” [Owen, 1948, s. 90]. Dwa pierwsze wyjścia Owen odrzucił już na etapie wstępnej analizy, a więc swą uwagę skoncentrował na trzecim wyjściu. Dlatego też zaproponował przejście od kapitalistycznego systemu produkcji do socjalistycznego, co automatycznie wiązało się z obumarciem państwa liberalnego i narodzinami państwa socjalistycznego. „Społeczeństwo powinno być tak urządzone, aby cała ludność uczestniczyła w korzyściach płynących z opartego na nauce rozwoju sił wytwórczych” [Owen, 1948, s. 260].

Staremu, kapitalistycznemu porządkowi Owen przeciwstawił nowy system oparty na nauce i postępie technicznym, który miała cechować: „(...) wspólna praca, wspólna własność i równe dla wszystkich prawa i obowiązki” [Owen, 1948, s. 278]. W nowym systemie interes prywatny staje się zbieżny z interesem społecznym, a dzięki temu zanika chaos właściwy dla kapitalizmu, co sprzyja rozpowszechnieniu wolności: „W nowym moralnym świecie narodzi się i rozwinię nowy człowiek. Wspólnota interesów i celów, brak podstaw do powstawania sprzeczności między członkami społeczeństwa, połączenie pracy fizycznej i umysłowej, prawidłowe wychowanie oparte na nauce otworzą warunki do pełnego i wszechstronnego rozwoju natury człowieka, jego zdolności” [Owen, 1948, s. 42]. W nowych realiach społecznych i politycznych powstaną warunki działania, które wyeliminują źródła odwiecznych konfliktów i antagonizmów klasowych. Człowiek pozbawiony troski o byt materialny zyska nie tylko wolność, ale i szansę na wszechstronny rozwój.

Wszyscy wyżej wymienieni socjaliści reprezentują jednocześnie socjalizm zrzeszeniowy (saint-simonowska koncepcja społeczeństwa industrialnego, falinga Fouriera, a także owenowskie eksperymenty komun w Stanach Zjednoczonych New Harmony i Hampshire w Anglii oraz bazar wymiany w Londynie). Socjalizm ten zakładał moralną i intelektualną przebudowę społeczeństwa (przy czym w procesie przebudowy powinny brać udział wszystkie klasy społeczne) w celu ukształtowania nowego człowieka postępującego zawsze etycznie i kierującego się zasadą sprawiedliwości. Moralna i intelektualna przebudowa wiązała się z: wypieraniem instytucji własności prywatnej przez własność publiczną przy pomocy kapitału publicznego, partycypacją pracowników najemnych w zarządzaniu przedsiębiorstwami, likwidacją wyzysku, utworzeniem centralnej instytucji planowania społeczno-gospodarczego [Bochenek, 2016, s. 20-30].

Podsumowanie

Saint-Simon, Fourier i Owen, przeciwstawiając się oświeceniowej idei wolności, automatycznie zanegowali kapitalistyczną wizję stosunków politycznych i społeczno-ekonomicznych. Odrzucając kapitalistyczny porządek, oparty na prywatnej własności i wolnej konkurencji, przeciwstawili mu wizję planowej gospodarki socjalistycznej. Scentralizowane państwo redukowało skalę wolności jednostki, bowiem kolektywna wolność rozwijała się kosztem wolności jednostki. Poczynania jednostki podlegają ogólnym uregulowaniom, a to zabija wolność wyboru.

Postępujący proces globalizacji we współczesnej gospodarce światowej z jednej strony przyspiesza tempo wzrostu gospodarczego, ale z drugiej pogłębia przepaść między bogatymi i biednymi. Zwiększające się rozbieżności majątkowe i dochodowe pobudzają antagonizmy, co z kolei wymusza modyfikacje w polityce gospodarczej w duchu populizmu. Ponownie odżywają idee (po części utopijne) sprawiedliwszego rozkładania ciężarów związanych z funkcjonowaniem współczesnego kapitalizmu.

Literatura

- Bochenek M. (2016), *Historia rozwoju ekonomii. Od idei socjalistycznych do historyzmu*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Danowska-Prokop B. (2016), *Wolność w poglądach przedstawicieli socjalizmu utopijnego oraz socjalizmu naukowego* [w:] U. Zagóra-Jonszta, R. Pęciak (red.), *Kategoria wolności w ujęciu wybranych kierunków myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo UE, Katowice.
- Heilbroner R.L. (1993), *Wielcy ekonomiści. Czasy-życie-idee*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Heywood A. (2007), *Ideologie polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Lipiński E. (1968), *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Orsetti M. (1927), *Karol Fourier. Apostoł pracy radosnej*, Wydawnictwo Związku Spółdzielni Spożyców RP, Warszawa.
- Owen R. (1948), *Wybór pism*, t. 1-2, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Saint-Simon H. (1968), *Pisma wybrane*, t. 1-2, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Salami H. (2010), *Europa XIX wieku. Historia kulturowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Spychalski G. (2002), *Zarys historii myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Stankiewicz W. (2007), *Historia myśli ekonomicznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Wołgin W.P. (1989), *Szkice o zachodnioeuropejskim socjalizmie utopijnym*, PiW, Warszawa.

FREEDOM VERSUS THE STATE IN UTOPIAN CONSIDERATIONS

Summary: The fundamental pillar of the liberal socio-economic order is freedom. Properly understood freedom determines not only socio-political relations (the organisation of society and state) but also economic ones. In the economic sense, freedom on the one hand shapes ownership relations (defines the relationship between the good of the individual and commonalty, the conditions of division), and determines the scope of the individual's economic freedom (freedom of exchange and competition), with respect to the state. The freedom defined in this way gives rise to both positive and negative effects, and thus provokes discussion and encourages the formation of alternative concepts (often idealistic) that define the relationship between freedom (the individual's freedom to own and command the property) and the rights and duties of the state.

Keywords: freedom, state, socialism utopia.